

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

УДК 330.342

Н. І. Гражевська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКО-РЕГУЛЯТИВНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В НАПРЯМІ ПІДВИЩЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено актуальні проблеми трансформації ролі та функцій української держави в напрямі реалізації інноваційної моделі підвищення глобальної конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність, національна інноваційна система, інноваційна модель розвитку національної економіки, інфраструктура інноваційної діяльності, інноваційна політика держави, державне стимулювання інноваційної діяльності.

Исследованы актуальные проблемы трансформации роли и функций украинского государства в направлении реализации инновационной модели повышения глобальной конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: глобальная конкурентоспособность, национальная инновационная система, инновационная модель развития национальной экономики, инфраструктура инновационной деятельности, инновационная политика государства, государственное стимулирование инновационной деятельности.

Article is devoted to the actual problems of the role and functions transformation of the Ukrainian government along the lines of increasing global competitiveness of the national economy.

Key words: global competitiveness, national innovation system, innovation model of the national economy's development, infrastructure of the innovation activity, innovation policy of the government, government's stimulation of the innovation activity.

Ринкова трансформація економіки України нерозривно пов'язана зі складними та суперечливими процесами перетворення підсистеми єдиного в минулому народногосподарського комплексу СРСР у цілісний господарський організм незалежної держави та її реінтеграції у глобальну світогосподарську систему. При цьому стратегічною метою реформаторських заходів є розбудова соціально-орієнтованої, конкурентоспроможної національної економіки, яка характеризується ринковим динамізмом, сучасним технологічним та організаційно-управлінським рівнем, структурною збалансованістю та високим добробутом народу.

Загально визнано, що із трьох груп чинників формування конкурентних переваг сучасних економічних систем (ресурсних, операційних і стратегічних) найважливішими є стратегічні. Відтак опанування інноваційної моделі розвитку національної економіки є безальтернативним шляхом подолання її технологічної відсталості та гармонійного входження у глобальне інформаційне суспільство. Ви-

рішення цих завдань набуває особливої актуальності за умов загострення світових та вітчизняних кризових процесів у контексті відновлення економічного зростання та виходу на траєкторію динамічного розвитку у світі, що глобалізується.

Проблематика інноваційного розвитку соціально-економічних систем привертає все більшу увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. У працях Л. Антонюк, В. Базилевича, О. Білоруса, В. Геєця, П. Девідсона, М. Делягіна, П. Єщенка, Г. Касселя, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, М. Портера, А. Поручника, В. Сіденко, А. Філіпенка та ін. обґрунтовується ідея верховенства інноваційних детермінант у моделях розвитку сучасного суспільства. Водночас нагальність, складність та дискусійність проблем соціально-економічної динаміки трансформаційних економік за умов постіндустріалізації та глобалізації світогосподарського розвитку потребує подальших наукових пошуків у цій площині. Йдеться про необхідність обґрунтування інноваційної моделі розвитку як стратегічного механізму підвищення конкурентоспроможності економіки України за умов глобалізації світогосподарського розвитку, що й визначило мету й завдання запропонованого дослідження.

Аналіз засвідчує, що сучасні дослідники виокремлюють такі можливі *сценарії інтеграції транзитивних економік до глобального світогосподарського простору*.

I. *Інерційно-ринковий*, зорієнтований на подальшу лібералізацію національної економіки, відмову від довгострокового державного прогнозування та стратегічного планування, скорочення соціальної підтримки населення, випереджаюче зростання експорту порівняно з імпортом, посилення ролі транснаціональних корпорацій зважаючи на те, що запровадження ринкових механізмів саме по собі автоматично підвищує конкурентоспроможність національної економіки. Однак негативним наслідком розвитку такого сценарію може стати розбудова національної економічної системи, підпорядкованої глобальному диктату розвинених країн, падіння конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, зниження темпів економічного зростання, погіршення якості життя населення та формування сировинної економіки анклавного типу.

II. *Інноваційно-проривний* або випереджальний, зорієнтований на поліпшення макроструктурних пропорцій національної економіки та оптимізацію її відтворювальних процесів, що вможливує прискорення темпів економічного зростання та інтеграцію до глобального середовища на паритетних умовах. Йдеться про ендогенізацію розвитку шляхом упорядкованого вбудовування зовнішніх факторів у трансформаційні процеси та перетворення їх на важливі чинники інноваційних зрушень [1–5].

У зв'язку із цим зауважимо, що згідно із синергетичним підходом, системні трансформації, пов'язані з руйнуванням традиційного інституційного середовища, радикальною зміною політичних і соціально-економічних структур, функцій та взаємозв'язків, призводять до зростання ентропії (міри невпорядкованості) національних економік, породжуючи небезпеку їхньої незворотної деградації, яка загрожує основам нормальної життєдіяльності соціуму. Таким чином, трансформативність соціального розвитку сама по собі є небезпечною, оскільки поява нової якості складних нелінійних систем завдяки дії механізму самоорганізації відбувається повільно і може відставати від процесів занепаду. За цих обставин виняткового значення набуває негентропійна складова біфуркаційного процесу, що виникає за рахунок створення (привнесення ззовні) нових якісних елементів і зв'язків [6, с. 273].

Відтак, формування і здійснення цілеспрямованої державної політики, спрямованої на реалізацію стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку суспільства в умовах глобалізації набувають виняткового значення як чинники, здатні

компенсувати недостатній темп процесів самоорганізації та прискорити досягнення нової якості у системах, що трансформуються. Йдеться про те, що процес глобалізації не «скасовує» державу, а ускладнює, диференціює, наповнює новим змістом її функції, «вбудовуючи» національну економіку в набагато складніші структури загальнопланетарного рівня. Держава в трансформаційній економіці є «зовнішнім» упорядковуючим та гармонізуючим фактором глобальних та локальних соціально-економічних перетворень. Вбудовуючи пріоритети соціально-економічного розвитку, обґрунтовуючи довгострокову стратегію суспільної еволюції та вибираючи ту чи іншу композицію із широкого спектра координаційних механізмів і регулятивних інструментів, вона формує національну модель соціально-економічних перетворень та забезпечує її реалізацію в умовах глобалізації світогосподарського середовища.

У зв'язку із цим зауважимо, що сучасні тенденції державного регулювання розвитку української економіки не відповідають постіндустріальному вектору глобальних перетворень. До ключових системних проблем, які гальмують розвиток національної інноваційної системи слід віднести такі.

1. *Відсутність чіткої концепції інноваційних національних пріоритетів*, цілеспрямованого, послідовного та системного управління інноваційними процесами з боку держави, незадовільне інституційне забезпечення інноваційних зрушень, нестабільність, фрагментарність та суперечливість нормативно-правової бази інноваційної діяльності.

Як відомо, процес формування законодавчої бази національного інноваційного розвитку розпочався у 1999 р. прийняттям Концепції науково-технологічного й інноваційного розвитку України та Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». У 2002 р. було прийнято базовий закон України «Про інноваційну діяльність», який визначив мету та принципи державної інноваційної політики, основні засади державного регулювання інноваційної діяльності. Важливим кроком на шляху правового врегулювання інноваційного розвитку національної економіки стало прийняття законів «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та ін.

Водночас аналіз засвідчує, що наявна нормативно-правова база інноваційної діяльності в Україні є суперечливою, характеризується структурною неповнотою, та некомплексністю. Загальновизнаними є складність процедури створення інноваційних підприємств, неурегульованість проблем функціонування венчурного капіталу, відсутність ефективної охорони прав інтелектуальної власності, недостатня внормованість питань об'єктивної експертизи та конкурсних засад бюджетного фінансування інноваційних програм та проектів тощо. До цього слід додати негативну практику призупинення дії окремих статей чинних законів законодавчими або підзаконними актами. Яскравим прикладом цього є призупинення в 2003 та 2004 рр. та повне скасування в 2005 р. 21 і 22 статей Закону України «Про інноваційну діяльність», які передбачали стимулювання інноваційної діяльності шляхом запровадження податкових пільг.

2. *Нерозвиненість внутрішнього ринку науково-технологічної продукції*, низький рівень попиту на інноваційні розробки та недостатня платоспроможність вітчизняних споживачів, потенційно зацікавлених у високотехнологічній продукції. Український внутрішній ринок не є активним споживачем інноваційної продукції національних виробників, що не сприяє поширенню зовнішніх ефектів та розвитку потенційних внутрішніх чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

3. *Незадовільне фінансування наукової і науково-технічної діяльності*. Аналіз засвідчує, що на сьогодні державне фінансування інноваційної діяльності в Україні пов'язано з розвитком третього і четвертого технологічних укладів. Пріори-

тетними для бюджетних інвестицій є такі галузі економіки, які відіграють вагомую роль в економіці країни, і перебувають у стагнації (сільське господарство, вугільна промисловість, гірничо-металургійний комплекс). Однак, з погляду орієнтації на інноваційну модель розвитку ці галузі не можуть визнаватися пріоритетними. Йдеться про формування моделі економіки, яка за своїми базовими характеристиками не потребує інновацій, не стимулює внутрішній платоспроможний попит на інноваційну продукцію, інвестиції у людський капітал тощо.

Аналіз засвідчує, що бюджетне фінансування науки в Україні недостатнє, оскільки державні інвестиції в НДДКР покривають реальні потреби лише на 20 %. Незважаючи на указ Президента України від 20 серпня 2001 р., яким Кабінету Міністрів доручалося передбачити, починаючи з 2002 р. у проектах державного бюджету України кошти на фінансування наукової і науково-технічної діяльності відповідно до закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991 р.) в обсязі 1,7 % ВВП, фактична величина такого фінансування не перевищує 0,5 %. Сучасна банківська система також не зацікавлена у кредитуванні підприємств, які працюють у сфері високих технологій, оскільки специфіка їхніх інноваційних проектів, не відповідає вимогам банків, пов'язаних із високими відсотками, коротким терміном позики, великою заставою тощо.

4. *Нерозвиненість та функціональна неповнота інфраструктури інноваційної діяльності*, представлена лише окремими типами інноваційних структур. На сьогодні практично єдиним діючим в Україні видом інноваційної інфраструктури є технопарки, досвід практичної діяльності яких засвідчує доцільність запровадження пільгового механізму стимулювання інноваційної діяльності. Водночас розбудова інноваційних структур інших типів (технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, інноваційних бірж, консалтингових, інжинірингових та ін. фірм) усе ще знаходиться на початковій стадії та не має системного характеру.

Для порівняння відмітимо, що нині європейська інноваційна інфраструктура налічує понад 1,5 тис. різноманітних інноваційних структур, зокрема, більш як 260 технопарків, у США функціонує понад 140 технопарків та більш як 500 бізнес-інкубаторів, у Росії розвивається понад 60 технопарків при ВНЗ, які об'єднують понад 800 малих науково-впроваджувальних підприємств [7, с. 19].

5. *Низька інноваційна активність вітчизняного бізнесу*. За даними Держкомстату у 2008 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1397 підприємств, або 13,0 % обстежених промислових підприємств (проти 1472 і 14,2 % у 2007 р.). При цьому кількість підприємств, які впроваджували інновації в 2008 р. становила 1160 (проти 1186 у 2007 р.). Водночас у 2008 р. реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін упродовж останніх трьох років лише 993 підприємства проти 1035 у 2007 р. [7, с. 11].

Як і в попередні роки, у 2008 р. найбільша частка фінансування інноваційної діяльності підприємств припадала на власні кошти підприємств – 60,6 % загального обсягу витрат (проти 73,7 % у 2007 р.). Водночас збільшилася частка кредитних джерел фінансування інноваційної діяльності (33,7 % проти 18,4 % у 2007 р.) та її державної підтримки (2,9 % проти 1 % у 2007 р.). При цьому фінансування інноваційної діяльності вітчизняними інвесторами в 2008 р. збільшилося до 1,4 % порівняно з 0,2 % у 2007 р. Водночас частка коштів іноземних інвесторів зменшилась до 1 % проти 3 % у 2007 р. Така динаміка є свідченням зменшення зацікавленості іноземних інвесторів у формуванні в Україні стратегічних плацдармів для створення і розвитку високотехнологічних виробництв, їхньої орієнтації на високорентабельні, швидкоокупні сегменти національної економіки, не пов'язані з вагомими ризиками техніко-економічного обґрунтування проектів та значними витратами на початковій стадії їхнього розвитку.

За цих обставин подальший розвиток національної економіки в напрямі підвищення її глобальної конкурентоспроможності неможливий без активізації ді-

яльності української держави, покликаній стимулювати інноваційно-інвестиційні зрушення в економіці за такими основними напрямками.

1. Здійснення ефективних інституційних перетворень, зокрема, чітка специфікація прав власності, запровадження прозорих та зрозумілих «правил гри» для всіх учасників соціально-економічного життя, сприятливого ділового клімату, однакових умов конкуренції, стійких і дієвих фінансових інституцій та організацій тощо. При цьому необхідно враховувати, що розбудова сучасних механізмів налаштування економічних процесів потребує обережного втручання в «тканину» економічної життєдіяльності, величезних витрат якісних людських ресурсів та розвиненого соціального капіталу.

2. Припинення пасивного очікування зростання інвестиційної активності в межах механізмів ринкового саморегулювання, посилення ролі держави в структурно-інвестиційній перебудові як системному, поетапному, цілеспрямованому процесі перетворень, пов'язаних із подоланням сировинної спрямованості економіки, розвитком високотехнологічних галузей, формуванням національної інноваційної системи.

3. Забезпечення захисту і просування національних зовнішньоекономічних інтересів на світових ринках; входження конкурентоспроможних національних підприємств та галузей у глобалізовані сектори світової економіки на основі закріплення, примноження та диверсифікації існуючих порівняльних і конкурентних переваг; оптимізації зовнішньої торгівлі шляхом зміни структури експорту та імпорту, стимулювання експорту високотехнологічної продукції і послуг згідно з вимогами СОТ.

4. Створення необхідних умов для формування потужних вітчизняних транснаціональних структур (вітчизняних ТНК), здатних витримати глобальну конкуренцію в новітніх галузях виробництва товарів та послуг. Це, зокрема, передбачає спрощення процедури експорту капіталу з метою його вкладення в закордонні прибуткові активи. Водночас важливим є запровадження інституційних механізмів протидії незаконному вивезенню фінансових активів за кордон за допомогою фіктивних імпорتنих контрактів, валютного дилінгу, приховування валютної виручки, створення штучної кредиторської заборгованості перед іноземними фірмами, махінацій із державними борговими зобов'язаннями тощо.

5. Проведення селективної політики щодо залучення в країну закордонних ТНК, які несуть передові технології; перенесення центру ваги в їхній діяльності з торгово-розподільної активності на виробничу і, насамперед, у сферу науково-технологічних розробок; стимулювання активного використання іноземними філіями ТНК передових національних технологій. Особливо важливим є здійснення нормативно-організаційної селекції і моніторингу доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку, зміцнення та розвиток тих сегментів банків із державним капіталом, які забезпечують реалізацію стратегічних соціальних, структурних та зовнішньоекономічних завдань.

6. Досягнення оптимального балансу між відкритістю економіки та обґрунтованим обмеженням міграції фінансового капіталу, лібералізацією та оптимальним регулюванням національного фінансового ринку. Йдеться про налагодження повноцінного функціонування фондового ринку, створення умов для ідентифікації ринкової вартості національного капіталу, розширення спектра фінансових ресурсів корпоративних структур, переливу їх у галузі з високим вмістом доданої вартості.

Важливого значення набуває мобілізація внутрішніх джерел для інвестицій у національну економіку, а також створення необхідних умов для їх ефективного використання. У цьому контексті першочерговим є завдання підвищення норми внутрішніх заощаджень та їх трансформування в продуктивні інвестиції, а також поліпшення інвестиційного клімату в Україні з метою зменшення відпливу капі-

талу. Йдеться також про ефективніше використання потенціалу державних банків щодо захисту національних інтересів шляхом збільшення їхнього статутного капіталу з метою активної участі в масштабних інвестиційних програмах.

7. Реформування секторів, пов'язаних із розвитком людського потенціалу, насамперед освіти та охорони здоров'я; випереджаючий розвиток гуманітарного капіталу; сприяння подоланню дихотомії суспільної свідомості, що дісталася в спадщину від епохи соціалізму, на основі зміцнення та розвитку соціального капіталу та прогресивних неформальних інституцій колективізму, довіри до держави, відкритості до духовних і суспільних інновацій, толерантності тощо.

8. Диверсифікація експорту, підвищення його технологічності, розширення здатності національних компаній конкурувати на міжнародних ринках. Поширення переваг, які отримує країна від прискореного зростання експорту, на всю економіку.

9. Захист національних інтересів шляхом входження в глобальну систему регулювання з урахуванням того, що інтеграція до глобальних економічних структур – не самоціль, а основа прискорення економічного розвитку за рахунок збільшення частки країни в привласненні світового доходу. Йдеться про формування нового середовища національного економічного розвитку, в якому з'являються елементи глобальної керованості, що знаходяться під впливом найбільш розвинутих країн.

Таким чином, ефективна інтеграція національної економіки до глобального світогосподарського середовища неможлива без виявлення та активізації внутрішніх чинників формування та вдосконалення національної інноваційної системи. Прогресивні структурні зрушення повинні мати системний характер та втілюватися у цілісній інноваційній політиці та дієвому державному стимулюванні інноваційної перебудови національного господарського комплексу з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку. Йдеться про створення ефективної системи визначення пріоритетів інноваційного розвитку, моніторингу технологічних інновацій та експертизу інноваційних проектів; державну підтримку фундаментальних наукових досліджень; створення національних фондів сприяння інноваційному розвитку; забезпечення позитивних структурних зрушень на інноваційній основі за рахунок випереджального розвитку високотехнологічних галузей та виробництва наукоємної, енергозберігаючої, експортоорієнтованої продукції; концентрацію матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів на реалізації пріоритетів інноваційного розвитку; створення сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності; розвиток інфраструктури інноваційної економіки; концентрацію фінансових та інтелектуальних ресурсів на розвитку наукомістких високотехнологічних виробництв; розвиток внутрішнього ринку та підвищення попиту на наукомістку продукцію; інтеграцію у світовий науково-технологічний простір на основі входження або посилення позицій в глобальному обороті високотехнологічної продукції, спеціалізацію з надання інтелектуальних послуг у галузі фундаментальних і прикладних наукових досліджень та професійної освіти розширення участі в міжнародних науково-технічних проектах і програмах, розвиток міжнародного співробітництва в галузі науки, техніки та інновацій, входження в наднаціональні структури регулювання міжнародної конкуренції та міжнародної економічної політики.

Бібліографічні посилання

1. Стратегічні виклики 21 століття суспільству та економіці України : у 3 т. / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал, А. М. Гуржій та ін. – Т. 1. – К. : Фенікс, 2007. – 544 с.
2. Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи?: Матеріали експертної дискусії – К. : НІСД, 2008. – 48 с.

3. Економіка знань та її перспективи для України : наук. доп. / за ред. В. М. Гейця. – К. : НАН України; Ін-т екон. прогноз., 2005. – 168 с.
4. Сиденко В. Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель : у 2 т. / В. Р. Сиденко. – Т. 1. – К. : Фенікс, 2008. – 376 с.
5. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до Парламентських слухань / за ред. Л. І. Федулової, Ю. М. Бажала та ін. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. – 196 с.
6. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів : збірник / М. В. Стріха, В. С. Шовкалюк, Т. В. Боровіч та ін. – К. : Прок-Бізнес, 2009. – 40 с.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 336.02:330.341.1

О. Д. Рожко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто підходи до визначення сутності фінансової політики держави. Визначаються її стратегічні і тактичні цілі. Акцентується увага на напрямках сучасної фінансової політики України.

Ключові слова: економічна політика, фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, ефективність фінансової політики, фінансова політика стабілізації.

Рассматриваются подходы к определению сущности финансовой политики государства. Определяются ее стратегические и тактические цели. Акцентируется внимание на направлениях современной финансовой политики Украины.

Ключевые слова: экономическая политика, финансовая политика, финансовая стратегия, финансовая тактика, эффективность финансовой политики, финансовая политика стабилизации.

The determination of essence of financial policy of the state is examined in the article. The strategic and tactical aims of the policy is determined. Attention is accented on directions of modern financial policy of Ukraine.

Key words: economic policy, financial policy, financial strategy, financial tactic, efficiency of financial policy, financial policy of stabilizing.

На сьогодні вирішення завдань стабілізації соціально-економічного зростання неможливе без поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання економіки. Актуальність останнього зростає у зв'язку з посиленням залежності відтворювальних процесів від суперечливої природи ринкового механізму та тенденцій розвитку світового господарства в умовах фінансової глобалізації. Одними з найефективніших важелів державного регулювання відтворювальних процесів є форми та методи фінансової політики. В Україні вони, однак, неповною мірою забезпечили досягнення належних результатів. Передусім це зумовлено їх спрямованістю на вирішення поточних, а не стратегічних завдань, а також непослідовністю та безсистемністю застосування. Звідси – посилена увага до проблеми обґрунтування необхідності реалізації системної фінансової політики держави.